

А. А. Матрос

**Видатні
жінки
України
X-XVII ст.**

**Дніпропетровськ
«Січ» 1995**

АННА ЯРОСЛАВНА — КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ

Славне життя княжни Анни Ярославни пов'язане із середньовічною історією Франції. В ті часи король прагнув об'єднати французькі землі, зміцнити державність, а тому доводилося долати значний опір внутрішніх і зовнішніх супротивників. Володарі Франції шукали собі спільників у тяжкій боротьбі за незалежну національну державу. В середині XI ст. до державних турбот тогочасного короля Франції Генріха I додалися й особисті: він втратив дружину. Генріх був уже немолодий, і тому з великими зусиллями підтримував свою владу в країні. Він сподівався на зміцнення престижу країни через династійний зв'язок із сильною державою. Французький історик Ф. де Мезере на підставі свідчень хроністів писав у XVII ст., що до короля «докотилася слава про красу принцеси Анни, дочки Георгія... (це друге ім'я Ярослава Мудрого, під яким він відомий у Західній Європі). Генріх I був зачарований розповідями про її красу». Шлюб із Анною Ярославною міг сприяти зміцненню влади Генріха I завдяки встановленню надійних союзних зв'язків. Але Ярослав Мудрий не одразу дав згоду на шлюб своєї дочки з королем Франції. Відомо, що візит довірених Генріха I в 1044 р. був безрезультатним.

Історик В. Пашуто вважає правдивим повідомлення німецького хроніста Ламберта Ашафенбурзького про те,

що Ярослав Мудрий намагався тоді укласти династійний союз із Німеччиною, запропонувавши руку Анни німецькому королю Генріху, але йому відмовили. Лише в 1048 р. єпископу Готьє вдалося переконати київського князя прийняти пропозиції короля Франції. По Анну приїхало пишне посольство з трьома єпископами. Цього разу княжна залишила рідний край.

Серед частини істориків побутує думка: головним чинником, що змусив французьку сторону докласти надзвичайних зусиль для укладання шлюбу свого короля із київською княжною Анною, були політичні й державні міркування, оскільки у Франції XI ст. добре знали Київську Русь як державу з сильною, постійно боекратною дружиною. Зокрема, у Франції було відомо, що послані Ярославом війська допомогли візантійським легіонерам розбити норманів у битві під Каннами (1019 р.) і в Малфі (1041 р.). Ці здобутки київських володарів на міжнародній арені й стали вирішальними, як вважають згадані дослідники. Вони стверджують, що «фінансова і моральна підтримка Русі могла бути потрібною королю в тяжкій боротьбі за єдність Франції проти феодалної ліги графа де Крепі де Валуа». Можливо, і руський князь розраховував на підтримку французького короля, цілеспрямовано проводячи політику проти завойовницьких намірів Німецької імперії.

Мабуть, плани сторін не здійснилися. Генріх I залишився слабким правителем, не здатним боротися із гордами і спрямованими до незалежності графами та баронами. В історичних джерелах немає згадки про те, щоб допомога французького короля зміцнила позиції Ярослава в протистоянні Німецькій імперії. Але це не змінило долі Анни.

У квітні 1048 р. весняними вулицями Парижа проїхав пишно прикрашений кортеж нареченої. Прибувши до Франції з багатим посагом, Анна була обвінчана в Реймсі. У серпні 1049 р. відбулося весілля Анни Ярославни і Генріха I, а в 1052 р. народився син Філіпп, який у семирічному віці був коронований у Реймсі. Перші роки життя в Парижі не були радісними для Анни. «В яку варварську країну ти мене відіслав: тут похмурі житла, церкви спотворені і моральний устрій жахливий» — ці рядки з листа Анни до батька в Київ цитуються французькими дослідниками. Крім згаданого листа, мало існує точних свідчень із життя Анни в Парижі у 1051-1060 рр.

До цього часу відноситься лише лист папи римського

Миколи II (1059 р.) до Анни, в якому говориться: «Чутки про Вашу милосердність дійшли до нас, і з великою радістю чуємо ми, що Ви виконуєте в цій християнській державі свої королівські обов'язки». Відомо й те, що Анна брала участь в управлінні ще за життя чоловіка. На деяких актах, наказах Генріх I зазначав: «За згодою дружини моєї» або «В присутності королеви Анни».

Про авторитет Анни, який постійно зростав у французькому суспільстві, говорить той факт, що їй було надано право ставити свій підпис на документах. Її чіткі, написані знайомим «уставом» літери стояли поряд із хрестами неграмотних королівських чиновників та й самого короля Генріха I. Цей привілей Анни був унікальним явищем для французького королівського двору XI ст. Анна знала латинь — офіційну мову того часу, якою писало і говорило освічене суспільство Західної Європи. Але коронована киянка, яка жила далеко від батьківщини, пам'ятала кирилицю, часто підписувалася рідною мовою. Це була данина вірної дочки рідній землі — як і присутність в її гербі золотого тризуба, що став обов'язковим елементом державної символіки Київської Русі, починаючи з великого князя Володимира.

У дореволюційній історичній науці висловлювалася думка, ніби Анну у Франції називали ще й Агнесою. Історик А. Лобанов-Ростовський відзначив ряд державних документів Франції, на яких ім'я Агнеса написано латинськими літерами. Ці акти належать до часів правління як Генріха I, так і Філіппа I. Але припущення А. Лобанова-Ростовського про перехід Анни-Агнеси в католицьку віру після 1054 р., коли формально церква розділилася на католицьку та православну, очевидно, неправильне. В цьому просто не було потреби, бо, ставши королевою, Анна відвідувала католицьку церкву, оскільки іншої у Франції не було. З іншого боку, король і папа не змогли б вимагати від неї офіційного зречення православної віри, бо це б негативно позначилося на відносинах із Київською Руссю.

Укладений з високих державних міркувань династійний шлюб не був щасливим. Французькі середньовічні хроністи натякають на зв'язок Анни із знатним підлеглим короля Раулем III, тобто графом де Крепі де Валуа, який очолював феодальну опозицію королю. Деякі історики стверджують, що нездатний заборонити дружині любити суперника, Генріх I апелював навіть до папи Миколи II, який звернувся з листом до Анни, вмовляючи її «берегти

короля». Але розв'язка сімейної колізії відбулася природним трагічним шляхом: у 1060 р. Генріх I помер. Син Філіпп, проголошений королем, був ще неповнолітнім, і тому на Анну були покладені права опікуна. Вона оселилася в Санлісі, в невеликому замку на північ від Парижа, який любила за «сприятливе повітря і прекрасне полювання». Недалеко від замку Анна заснувала костьол і жіночий монастир. У XVII ст. на перебудованому портику санліської церкви було споруджено скульптурне зображення руської княгині на повний зріст із маленькою моделлю заснованого нею храму. Напис на цоколі свідчив: «Анна руська, королева Франції, заснувала цей собор у 1060 р.»

Подальша доля Анни схожа на долю героїні рицарського роману. Через два роки після смерті Генріха I її викрали із замку в Санлісі — це зробив граф Рауль де Крепі де Валуа. У церкві замку Крепі їх обручив — не без погроз Рауля — місцевий священник. Але граф був одружений, і його дружина Алінора звернулася зі скаргою на чоловіка до папи Олександра II. Папа оголосив шлюб Рауля й Анни недійсним, проте королева зі своїм чоловіком цим знехтувала. Більш того, Анна Ярославна була в дружніх стосунках із королем-сином і навіть супроводжувала його в поїздках по країні разом із Раулем. На той час Анна ще активніше прилучилася до справ політичних і державних. Серед документів, що висвітлюють її діяльність, немало грамот і дарчих монастирям, хартій, під якими її ім'я стоїть або поряд з іменем сина, або й самостійно — «Анна, мати короля Філіппа».

Дотепер серед істориків існує думка, що королева-вдова стала регентом і правила державою замість неповнолітнього сина. Справді, наприкінці свого життя Генріх I побажав призначити регентом свою дружину, але вона відмовилася від правління країною, в якій була іноземкою. Тому по смерті Генріха I Анна стала лише опікуном юного короля, тоді як регентом був чоловік сестри покійного монарха граф Баседугін Фландрський. Як опікун Анна й підписувала з сином багато документів, щоправда, дургорядних.

Після смерті графа де Валуа де Крепі у 1074 р. Анна повернулася до двору сина, знову почала займатися державними справами. Остання грамота була підписана вже немолодою экс-королевою у 1075 р. За деякими джерелами, того ж року вона й померла.

Окремі дослідники історії Франції XI ст. схильні до

думки, що наприкінці життя Анна Ярославна повернулася до Києва і, проживши на батьківщині кілька років, померла. «Анна повернулася на землю своїх предків», — вибито на підніжжі її статуї в Санлісі. Але літописи про це мовчать. Адже неможливо, щоб така подія, як повернення на батьківщину дочки Ярослава Мудрого, залишилася для киян непоміченою. Можливо, Анна їздила до Києва на короткий час, а потім повернулася до Франції. У XVII столітті один монах абатства Вільє знайшов могилу, як стверджував, королеви Анни, бо на могильному камені був нібито висічений герб Анни: лілії і відчинені ворота фортеці. Чимало дослідників поспішили зв'язати це зображення із Золотими воротами в Києві. Але М. Карамзін сумнівався в правдивості цієї знахідки.

Прихильники ж цієї гіпотези доводять, що Анна похована в церкві абатства Вільє, неподалік від французького міста Етампа. Достеменно відомо, що фрескове зображення Анни є в Софійському соборі в Києві, скульптурне — на порталі церкви св. Вінцента в Санлісі.

Більш доведеною є гіпотеза про те, що київська княжна привезла до Франції свою бібліотеку. До нашого часу частково збереглася лише одна книга, відома серед істориків і мовознавців як Реймське Євангеліє. Аналіз його лінгвістичних особливостей привів до висновку: рукописна пам'ятка створена на Русі в першій половині XI ст. На цьому Євангеліє королі Франції присягали, вступаючи на престол. Існує твердження, що цей раритет показували Петру I як доказ того, що пам'ять про Анну руську живе, як і раніше, у Франції.

Попри існуючих легенд, наукових гіпотез й міркувань справжнє історичне життя Анни Ярославівни гідно представило велич рідної землі — Київської Русі. Її перебування у Франції стало помітною політичною й державною подією для двох великих європейських країн Середньовіччя, позитивно позначилося на культурному й церковному житті тогочасного цивілізованого світу.

ЛІТЕРАТУРА

Дерево пам'яті: Книга українського історичного оповідання. — К.: Веселка, 1990. — С. 240-243.

Козуля О. Жінки в історії України. — К.: Український центр духовної культури. 1993. С. 19-23.

Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків. — К.: Україна, 1993. — С. 38.

Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях. — К.: Наук.думка, 1990. — С. 113-117.

Пушкарева Н. Д. Женщины стародавней Руси. — М.: Мысль, 1989. — С. 22-27.

Дорошенко Д. І. Нарис історії України. — Львів: Світ, 1991. — С. 53.
Крип'якевич І. П. Історія України. — Львів: Світ, 1990. — С. 311, 313.

Полонська-Василенко Н. В. Історія України. — К.: Либідь, 1992. —
Т. 1. — С. 129, 253.

Слабошпицький М. Ф. З голосу нашої Клію: (Події і люди української
історії). — К.: Фірма «Довіра», 1993. — С. 54-55.

**Запитання для аналізу
й обговорення теми «Анна Ярославна —
королева Франції»**

1. Які обставини й мотиви шлюбного союзу Анни Ярославни і короля
Генріха I вас дивують, а які вважаєте закономірними?

2. Як пояснити схвальні листи папи Миколи II, де йдеться про чесноти
Анни та її добродійність?

3. Якими конкретними вчинками, письмовим свідченням Анна
засвідчила високу культуру й демократизм суспільства Київської Русі?

В роботі над оповіддю, запитаннями та індивідуальним творчим
завданням використати документальні джерела вміщені на стор.

